

Ebu Tahir el-Cennabi (906-944)

Cengiz Yıldırım¹

*“Nerede Ebabil kuşları, nerede
çamurdan kuşlar, hani Kâbe emin olacaktı. Tanrınız
göktedir. Yeryüzüne ev yapmaz.”²*

Ebu Tahir

Hayatı

Karmatiler, Emeviler ve devamında Abbasîlerin yaptıkları zulme karşı gelişen bir isyanla doğan, uzun yıllar gizlilik içinde yürütülen ve nihayet bugünkü Bahreyn civarında ortak mülkiyet temeline dayalı bir devlet kuran İsmailî bir topluluktur. Zenc Hareketi'nin (869-883) çıktığı alanda onun külleri üzerinden adalet, eşitlik, kardeşlik talepleri ile yükselmiş, mülkiyette ortaklığı savunmuş bir harekettir.³ Esasen İslam Tarihinde mal ortaklığını savunarak ortaya çıkan ve bunu kurumsallaştırıp örneklerini uygulayan bu grup,⁴ fakir ve topraksız olup zenginlerin topraklarında karın tokluğuna çalışan işçilerden oluştuğundan, Mazdek ve Babek'in fikirlerinden de beslenmişlerdi.⁵

İsmaililik, İmam Cafer Sadık'ın oğlu İsmail'e nispetle kurulmuştu. 899'da Fatımiler ve Karmatiler olarak iki ayrı gruba ayrılmıştır. Karmatiler, Şiîliği kendileri için kalkan olarak kullanmışlardır ve Şiî-Ehl-i Beyt ideolojisine hayli uzak yapılanmalar ve hareketler içinde oldular. Daha çok Sosyalist düşüncenin kadim örneklerini veriyorlardı ve onlarınki adeta İslam âlemini sarsan bir müsavatsızlıktı (eşit toplum).⁶

Karmatiliğin kurucusu Hamdan Karmat, Kufe yakınlarındaki Dür köyünde doğmuştur. İmam Hasan'ın torunlarından olup, asıl adının Abbasilerin zulmünden dolayı gizlendiği ve bundan dolayı Hamdan Karmat ismini aldığı da söylenir.⁷ İsmailî hareketine katılmış, dai (davetçi) olarak çalışmalarını sürdürmüştü,⁸ burada ilerleme kaydettikten sonra, Kufe çevresindeki köylere, Irak'ın güneyine ve diğer bölgelere dailer göndererek hem düşüncelerini anlatmış hem de insanları

¹ Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yildirimcengiz@hotmail.com.

² İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n Nihaye*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1994, XI, 160.

³ Ali Avcu, *Karmatilerin Doğuşu ve Gelişim Süreci*, Sivas 2011, 52-56.

⁴ Faik Bulut, *İslam Komüncüleri*, Ankara 1997, 52.

⁵ Massignon, “Karmatiler”, *İA*.

⁶ Ahmet Emin, *Zuhru'l-İslam*, Mısır, 1976, II, 132.

⁷ Mazlum Uyar, İlyas Üzümlü, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Eskişehir 2012, 57-63

⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik*, İstanbul 2016, 82.

Abbasilere karşı örgütlemiştir. İslam tarihi boyunca genelde muhalif olarak kendini gösteren Abdülkays kabilesinin yardımıyla da Ahsa bölgesinde hareketini geliştirmiştir.⁹

Hamdan, 890-891 yıllarında Karmatiler için Kufe yakınlarındaki kırsal bir alanda, bütün dailerin toplanacağı, tüm gereksinmelerini sağlayacak ve çeşitli bölgelerden gelmiş kadın-erkek göçmenlerin merkezi olacak, büyük ve tek bir aile gibi buraya yerleştirildiği, adına “*Daru’l Hicre*” (Göçmenler Evi) denilen, bir toplu yaşama yeri kurmuştur.¹⁰ Katılanlarda sadece bir mızrak, bir kalkan, ok ve yay dışında özel mülkiyet “gönüllü” olarak kaldırılmış, toplanan gelirlerden bir hazine oluşturulmuş, harcamalar, duyulan ihtiyaca göre yapılmıştır. Sonuçta oluşumdaki kimse yoksul değildir ve hiç kimse bir diğerdenden zengin değildir. “Kardeşlik iktisadi” kurmak isteyen Hamdan Karmat böylece amacına ulaşmış ve burada başarılı bir ekonomik sistem geliştirmiştir.¹¹

Sınıfsız komünal toplumun temelleri atılmış, kimseye imtiyaz tanınmamıştır. Büyük-küçük herkesin çalışma hakkı savunulmuş, mülkiyet ilişkilerinde sosyal adalet, eşitlik, hakça paylaşım felsefesi işlenmiş; işçi, çiftçi, zanaatkâr, tüccar herkes tek bir bütçeden destek görmüştür. Bilgi ve eğitim, toplumdaki herkes için gerçekleştiriliyor; toplum bireyleri arasında yardımlaşma, dayanışma ve barış en temel esasları oluşturuyordu. Dışardan gelen tüccar ve misafirler için her şehirde yalnızca bir cami bulunduruluyor; tüm camiler eğitim için okula dönüştürülüyordu. Çocuklar toplumun tümünün sahip çıktığı ortak değerler olarak görülüyor; kreş benzeri yapılarda, cins, sınıf, renk ve ırk ayrımı yapılmadan bütün çocuklar uzman dailer tarafından eğitiliyordu.¹²

Toplumun alt kesimlerine daha iyi bir hayat vaat edip onları bünyelerine katarak büyüyen oluşum, Irak, Horasan, Azerbaycan, Şam, Yemen, Kuzey Afrika gibi geniş bir alanlara ulaşmış, Abbasi iktidarına, onlarla çalışan Fars aristokratlarına, yüksek tüccar tabakasına, büyük toprak ağalarına karşı adeta bir ihtilâl hareketine dönüşmüştür.¹³ Hareketin filozofu ve beyni olarak nitelendirilen Hamdan Karmat’ın kayınbiraderi Ebû Muhammed Abdan, “*Belağatü’s-Safa*” (Kardeşliğin Hitabeti) adlı yedi ciltten oluşan bir eser yazıp; kurulması düşünülen komünal toplum modelini, yaratılmak istenen yeni insan tipinin hangi eğitim süreçlerinden geçirilmesi gerektiğini ve dünyaya bakış açılarını uzun uzun açıklamıştır.¹⁴

Hamdan Karmat’tan sonra, Karmatiliğin tam örgütleyicisi ve eylem adamı Ebu Said el-Cennabi’dir. Komünal toplum projesini hayata geçiren ve çok cesur bir Karmati lideri olan Ebû Saîd, Basra körfezi kıyısında, devrin önemli bir liman şehri olan Cennâbe’de doğdu. Pers kökenli

⁹ Taberî, *Tarihu’t-Taberi*, Kahire 1979, V, 603, X, 75.

¹⁰ Abdülaziz ed-Duri, *İslam İktisat Tarihine Giriş*, çev. Sabri Orman, İstanbul 1991, 37.

¹¹ Faik Bulut, *İslam Komüncüleri*, Ankara 1997, 28-30.

¹² Duri, 113.

¹³ Bulut, 83-85.

¹⁴ Arif Tamir, *Hakikatü’l İhvani’s -Sefa ve Hillani’l-Vefa*, Beyrut 1956, 9-12.

ve Ehl-i Beyt'e bağlı bir aileden olduğu belirtilir.¹⁵ Vâsıt'ta 894 yılında İsmailî eğitimi aldı. Güney İran'da daî olarak görevlendirildi ve oldukça başarılı faaliyetler gösterdi. Mensupları arasında grubun düşüncesi olan "Komünal toplum" projesini uygulamaya soktu. Bir müddet sonra Bahreyn'e daî olarak gönderildi ve bölgenin ileri gelenlerinden İbn Sunber adlı "İsmail" birinin kızıyla evlendi.¹⁶

Propagandalarında zulüm ve baskıları kaldırarak yerine adalet, özgürlük ve eşitliği getireceğini vadeden Karmati lideri, kısa zamanda hareketi çok ses getiren bir oluşuma dönüştürdü. Ebû Said'in kurduğu bu devlet, altılı bir komite tarafından oligarşik¹⁷ bir yapıda yürütülüyordu.¹⁸

Bölge kabilelerinin de yoğun desteğini alan Cennabi Bahreyn'in büyük bir bölümünü, Dođu Arabistan kıyılarındaki Kâtif şehrini, 899'da Bahreyn'in merkezi ve Abbasi valilerinin oturduğu Hecer'i 900'de ele geçirdikten sonra çevre bölgelerden Yemame ve Umman'a kadar egemenliklerini genişletti. Ahsa'yı merkez yaptı. Halife Osman'dan beri devam eden "ikta" denilen zengine toprak bağışı sistemi ve toprak köleliğini kaldırıldı. Yoksul çiftçilere ekip biçme karşılığı toprağı kullanım hakkı verildi.¹⁹

Cennabi'nin asıl niyeti Basra'yı alıp ülkesinin sınırlarını genişletmekti. Basra'ya hareket etti. Abbasi Halifesi Mu'tazid-Billâh bunun üzerine Basra çevresine büyük masraflar gerektiren bir sur yapılmasını emretti ve bu önlemler karşısında ilk etapta başarılı olamayan Cennabi, 913'te Basra'yı almak için tekrar harekete geçtiği sırada, Ahsâ sarayında hamamda iken Abbasi casusu Sicilyalı hizmetçisi tarafından düzenlenen bir suikast ile öldürüldü.²⁰ Ölmeden önce kendi yerine küçük oğlu Ebu Tahir büyüyene kadar büyük diğer oğlu Said'in geçmesini vasiyet etti. Said de bu vasiyete uyarak 10 yıl idare ettiği devletin yönetimini kardeşi Ebu Tahir'e teslim edecektir.²¹

Cesur, cengâver, doğaçlama şiir söyleyen, belagat sahibi olup, henüz 17 yaşında Karmatilerin lideri olan Ebû Tâhir el-Cennâbi, 923 yılında ağabeyinin yerine Bahreyn Karmatilerinin başına geçmesiyle birlikte babasının yarım bıraktığı işi tamamlamak üzere Basra üzerine yürüdü ve bir gece şehrin surlarını aşyp Basra'ya girmeyi başardı. Basra valisi ancak sabahleyin duruma vâkıf olabildi ve işgalci Karmatîleri şehirden çıkarmak için harekete geçse de Ebû Tâhir, Basra'da on yedi gün süren muharebede başta vali olmak üzere pek çok kişiyi öldürdü. Ebû Tâhir, Basra baskınından sonra 924 yılında Mekke'den dönen hac kabilelerinin önünü kesmek ve Bağdat'ı zor durumda bırakmak için büyük bir kuvvetle Hebîr'e yürüdü. Bağdat ve civar

¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, çev. Abdülkerim Özaydın- Ahmet Ağırakça, İstanbul 2016, VI, 31-34.

¹⁶ İbnü'l-Esîr, VI, 31-34.

¹⁷ Bendeli Cuzî, *Min Tarihi'l-Hareketi'l-Fikriyyeti fi'l-İslam*, Kudüs 1928, 147.

¹⁸ Robert Mantran, *İslam Yayılış Tarihi*, Çev; İsmet Kayaođlu, Ankara 1981, 144.

¹⁹ Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev. Abdülvahap Terzi, İstanbul 1985, 146.

²⁰ İbnü'l-Esîr, VI, 410-411.

²¹ İbnü'l-Esîr, VI, 411-413.

beldelerden pek çok hacının bulunduğu kafileyi esir alıp Hecer'e götürdü. Jest olması açısından esir aldığı bütün hacıları serbest bırakıp karşılığında Halife Muktedir-Billâh'tan Ahvaz'ı istese de talebi reddedilen Ebu Tahir, Hac yolunu kapattı.²² Bu sebeple 926 yılında Irak'tan hacca giden olmadı. 927'de Karmatî ordusunun Basra'yı geçip Kufe'ye yaklaştığı haberi yayılınca Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh, ordusunu Kufe'ye gönderdi. Ancak geç kalmışlardı. Kufe'yi ele geçiren Ebu Tahir, Bağdat'tan gönderilen orduyu yendi ve Saciler devletinin lideri İbn Ebu's-Sâc adlı Türk asıllı komutanını esir aldı. Yenilgi haberinin Bağdat'a ulaşması halkı korkuya düşürdü hatta bazı kimseler Bağdat'ı terk etmeye başladı.²³ Bağdat halifeliği şaşkına dönmüştü. Artık Bağdat bile düşebilirdi. Bağdat yönetimi bu saldırılarından çekindiği için bunlarla aralarındaki köprüleri yıkmak zorunda kalıyordu.²⁴ Basra Körfezi ticareti kesintiye uğramış ve artık Hindistan, Çin, Güneydoğu Asya'dan gelen mallar Yemen üzerinden Mısır'a gider oldu. Bu durum Bağdat'ta kıtlığa ve fiyat artışlarına sebep olmuştu.²⁵ Yirmi bin kişilik hareketli bir ordusu olan²⁶ bu grup, Abbasi orduları tarafından sıkıştırılınca kumlu çöllerle dalarak kurtulabiliyorlardı.²⁷ 926'dan itibaren ise hacılara geçiş vergisi koymuşlardı²⁸ ve İhşidiler, hac kervanlarına dokunmama karşılığında Karmatîlere yılda üç yüz bin dinar ödüyorlardı.²⁹

Ebû Tâhir'in faaliyetlerinin doruk noktası, İslâm dünyasını dehşete düşüren 930 tarihindeki Kâbe baskınıdır. Mekke'ye giden hacılara terviye günü baskın yapmış, buna karşı koymaya çalışan Mekke Emîri Ebû Mihleb'i, Mekke eşrafını ve direnen bir miktar hacıyı öldürmüştür. Kâbe'de öldürülenlerin cesetlerini³⁰ Zemzem kuyusuna attırarak, Kâbe'nin kapılarını kırdırtmış, örtüsünü yırtıp askerlerine paylaşmıştır. Ebu Tahir'in buradaki konuşmasında: "*Şayet bu ev, Allah'ımızın eviyse bizim üzerimizden ateş yağardı. Tüm cesetleri Zemzem ve Safâ arasında bıraktık.*" dediği nakledilir.³¹ Ebu Tahir, on gün kaldıktan sonra topladıkları ganimetlerle birlikte, kutsal taş Haceru'l-Esved'i de yerinden sökerek Bahreyn'deki Hecer'e götürdü, Haceru'l-Esved yirmi yıl kadar orada kaldıktan sonra Fâtîmî Halifesi Mehdî'nin ricasıyla, ancak 951 yılında yerine konulabildi.³²

Karmatilerin en etkin lideri olarak görülen Ebu Tahir, 944 yılında otuz sekiz yaşında iken çiçek hastalığından ölünce onun yerine ona en büyük desteği veren kardeşleri yönetime geçtiler

²² Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", DİA.

²³ İbnü'l-Esîr, VI, 415-417.

²⁴ İbnü'l-Esîr, VII 169.

²⁵ Montgomery Watt, *İslam Avrupa'da, çev; Hulusi Yavuz, İstanbul 1989, 42.*

²⁶ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler" DİA.

²⁷ Hayrullah Hamidî, *İslam Tarihinde Sünnîlik-Şîîlik Mücadelesi*, Ankara, 1976, 179.

²⁸ Nizamülmülk, *Siyasetname*, Çev, Nurettin Bayburtlugil, İstanbul 1987, 310.

²⁹ M.A. Shaban, *İslamic History A New İnterpretation*, Newyork 1976, 168.

³⁰ Sabri Hizmetli, "Karmatiler", DİA.

³¹ Yusuf Ötenkaya, "*Sünnî Politik Tarih Yazımında İsmaililerin Heteredoksluğu*", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, 2018/2, Cilt 17, Sayı 34.

³² Mustafa Öz, "Cennabi Ebu Tahir", DİA.

ve³³ Fatimilere ve Abbâsîler'e karşı uzunca bir süre barışçı bir politika izlediler. İhşîdîler'den Dımaşk'ı alıp Remle'yi ele geçirdiler. Fatımiler arasındaki gizli düşmanlık Fatımilerin 969 yılında Mısır'ı zapt etmesiyle açık bir mücadeleye dönüştü ve Fatımilerin hâkimiyet alanı olan Suriye'nin büyük bir kısmını işgal ettiler.³⁴

Abbasilere hâkimiyet kuran Büveyhî Hükümdarı Adudüddavle'nin ölümünden (983) sonra Güney Irak'ta güçlerini ortaya koymak isteyen Bahreyn Karmatîleri 983-84'de Basra'ya saldırarak burayı vergiye bağladılar ve iki yıl sonra da Kufe'yi işgal ettiler. Abbasi Halifeleri Karmatilerle uzun yıllar başa çıkamadılar ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'tan yardım istemek zorunda kaldılar. Dönemin en güçlü hükümdarı (1072-1092) olan Melikşah görevlendirdiği Türk komutanlardan Artuk Bey, Ahsa ve Bahreyn bölgelerinde bulunan Karmatilere karşı savaş açtı ancak başarılı olamadan geri dönse de daha büyük bir güçle gittiği yeni seferde, Karmatileri kuşattı. Yedi yıl süren bu kuşatma sonucu 1078 yılında yapılan Hendek savaşında Karmatiler yenildi.³⁵ Bu savaş, tarihin en önemli savaşlarından biri sayılır. Çünkü bu yaklaşık iki asra yakın Abbasi Devleti için korku ve heyecan kaynağı olan Karmati Devleti'nin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

Karmatîler, hilafetin iç çekişmelerle çok zayıfladığı ve Bağdat dışında hükmedebildiği yerin kalmadığı süreçte Abbasilerin nizami ordularına karşı küçük, fakat vurucu güçlerle mücadele edip önemli başarılarla güney Irak'ta ve Basra körfezinde hâkimiyet kurmuşlardır.³⁶ İslâm dünyasında yapılan zulümlere karşı doğup örgütlenen bu hareket, Abbasi yönetimine karşı en sarsıcı, en yoksul ve en devrimci eylemlerini gerçekleştirdi. Kurulu düzeni sarsmış olsa da Bahreyn'deki komünleri 100 yıl yaşayabilmiş, geniş coğrafyada küçük komünal adacıklar halinde 182 yıl varlığını sürdürmüştür. Sonraları gelişecek olan toplumsal/ideolojik akımların önünü açmış, fakat mevsimsiz açılmış çiçekler gibi kırılmış, ezilmiştir.³⁷

Karmatîler, Daru'l-Hicre ile bir anlamda sosyalist bir cumhuriyet kurmuşlardı. Altı kişi yönetici, altı kişi vezir idi. Kurdukları devletin halka karşı mali yönden yaptırımcı bir özelliği yoktu.³⁸ Devlette sosyal güvenlik vardı, vergi yoktu.³⁹ Onların yapılanmalarında halkın buğdayı devlet tarafından parasız öğütülüyordu. Fakirlere yardım ediliyor, evleri devlet tarafından tamir ediliyordu. Toplumda fakir kalmayınca kadar mallar dağıtılıyordu. Mallar ortaklaşa kullanılıyordu. Komünal bir yaşam içindeydiler. Yemekler müşterek yeniliyordu. Böylece ilk

³³ İbn Kesir, XI, 320.

³⁴ Hizmetli, "Karmatiler" *DİA*.

³⁵ Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, İstanbul 2020, 71-73.

³⁶ Ahmet Çelebi, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çev; Heyet, İstanbul 1991, III, 286.

³⁷ Bulut, 27-28.

³⁸ Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, Çev; Heyet, İstanbul 1993, I, 469.

³⁹ Shaban, 168

sosyalist⁴⁰ devlet yapılanması örneğini veriyorlardı.⁴¹ Esnaf ve sanatkârlara mali kolaylık sağlıyorlar, yabancı sanatçılara kredi veriyorlardı.⁴²

Karmatîler iktisadi olarak oranlı vergilerle ferdi mülkiyeti kaldırma yoluna gittiler. Üretilen halktan alınıyor, ihtiyaca göre halka dağıtılıyordu. Servetin dışarıya çıkışını önlemek için paralarını kurşundan bastırdılar.⁴³ Dış ticarete el koyarak kendi kendine yeterlilik esasına göre hareket ettiler. İktisat rejimini ilga edip toprak köleliğini kaldırdılar. Toprak kullanımını için teşvik kredisi verdiler. Karmatîler’de görülen düzenli ticaret ve esnaf loncaları hareketi batı ülkelerine de tesir etmiş ve Avrupa lonca teşkilatları ile “Masonluk düzeni”nin oluşmasında etkili olmuştur.⁴⁴

Kötülemeler/İftiralar

İslam Dünyasının merkezinde kurulup büyük bir coğrafyayı 2 asır boyunca etkisine alan bu hareket, hâkim unsurlar tarafından bilinçli, sistemli ve yoğun bir karalama kampanyası uğradı. Karmatîlere, kâfir, mülhit, zındık, Mecusi, Yahudi türemesi veya dönmesi gibi tanımlar yapıldı. Günümüz Alevileri için iddia edilen “Mum Söndü” çarpıtması o dönemlerde Karmatîler için de ileri sürüldü. Bazı alıntılarla bunu gösterelim;

Mesudi aynen şöyle ifade eder; *“Karmatîlerce, Allah’ın haram kıldığı şeylerin hepsi helal sayılır. Kadın ve erkekleri için her şey mubahtır. Mesela; zina, livata (homoseksüellik), şarap, hırsızlık ve tefecilik serbesttir. Nikâhlanma, boşanma diye bir şey yoktur; her erkek istediği kadınla yatabilir. Kadın köklü bir reyhan gibidir. İstedığınız an onu koparıp alabilirsiniz. Kokladıktan sonra mümin kardeşinize sunabilirsiniz. Buna karşılık, cenabetlik ve abdest almak gerekmez.”*⁴⁵

Abdülkadir Bağdadi; *“Karmatîler, Bâtınıyye, dininin esaslarını bir şekilde tevil ettikten sonra Şeriat hükümlerini de ortadan kaldıracak biçimde yorumladılar. Şöyle ki, kendi yandaşları için kız evlatlar ve kız kardeşlerle evlenmeyi, kendine tabi erkeklerin birbiriyle cinsi münasebette bulunmalarını, bunu reddeden erkeğin öldürülmesini gerekli kıldılar”*⁴⁶ şeklinde yazabilmiştir.

Bir başka örnek verirse; Muhammed Hammadi’nin: *“Karmatîlerin, Bâtınîlerin lideri, gece toplantısının kurulmasını emreder. Akşam karanlığı basınca, kadehler elden ele dolanır; kafalar iyice dumanlanır. Nefisler çakır keyfi olunca, bu me’lun tarikatın bütün mensupları,*

⁴⁰ Lewis, 131.

⁴¹ Ahmed Emin, II, 132

⁴² Mantran, 144.

⁴³ Duri, 102-105.

⁴⁴ Philip K. Hitti, *İslam Tarihi*, Çev; Salih Tuğ, İstanbul 1989, I, 686; Duri, 103.

⁴⁵ Mesudi, *et Tenbih ve’l- İşraf*, çev. Mithat Eser, Ankara 2020, 87.

⁴⁶ Abdülkadir Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara 2020, 220-222.

kadınlarını getirirler. Her kapıdan erkeklerin yanına giderler çıraları, mumları söndürürler ve her biri eline geçen karıyı tutar ...sonra önderleri Mevlana dedikleri kerata da, karısına yeni müritlere teslim olmasını söyler”⁴⁷ şeklindeki ifadesi gösteriyor ki; dönemin sünni algısı, tarihi aktarımlara bunları yazarak o dönemde meydana alt edemedikleri rakiplerin suçlamalarla yenmek istemiştir.

Gerçeğin Hikâyesi

Halife Osman’dan sonra Emeviler ve ardından Abbasiler, yanlış politikalar yüzünden, ganimet, rant (getiri) ve toprak ağaları devletine dönüştü. Toprak ağaları, Arabistan, Irak, İran ve Mısır’daki verimli topraklara tek başına sahip olurken, muazzam servetlere sahip tüccar tabakası oluşmuştu. Afrika’dan ve Hindistan’dan getirilen köleler bataklıklarda, pirinç tarlalarında, maden ocaklarında karın tokluğuna çalıştırılıyordu. Büyük şehirlerde gelişme ve büyüme yaşanırken, iç bölgelerde sefalet içinde yaşayan insanlar, zor şartlarda yaşam mücadelesi vermekteydi. Zengin ile fakir arasındaki fark iyice açılmıştı.⁴⁸

Karmatiler işte böyle bir ortamda toplumsal yanı ağır basan, birçok mazlum halkı ve ezilen çeşitli sınıf ve tabakaları bir araya getiren bir halk hareketi olarak ortaya çıktı. Sloganlarında “adalet, eşitlik, özgürlük” yazan ve sınıfsız, sömürsüz bir düzen kuran Karmatiler, Irak, Suriye, İran, Yemen, Bahreyn, Mısır’da komünal yapılar kurdular.⁴⁹

Ancak İslam tarihçileri onların bu başarılı toplum modelini perdelemek için; katliamcı, yağmacı, tefeci, cinsi sapık, hancı olarak suçlayarak İslam tarihindeki yapılan haksız kazanç başta olmak üzere birçok yanlışını örtmeye çalışırlar.⁵⁰ Örneğin Nizamülmülk, onları: “*Onlarda kimsenin hanımını başkasından kıskanmaması gerekiyor ve aile içi ensest ilişkileri savunurlar*” şeklinde tanımlar.⁵¹ Fakat bu tür ilişkilerin olduğuna dair net bir iddia da bulunmak mümkün gözükmemektedir. Bu ithamların onların düşmanları tarafından aktarılması göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yüzden çağdaş bilginler de mal ortaklığı konusunun kesin olduğunu ancak kadının ortak kullanımını konusundaki iddiaları şüpheli olduğunu net olarak dile getirirler.⁵² Karmatiler’in kadınları orta malı **olarak** kullandıkları şeklindeki sünni tarihçilerin ithamlarına De Goeje şöyle cevap verir: “*Karmatilerin kadınları ortak kullandıkları yolundaki iddialar, aslı esaslı olmayan şeylerdir. Karmati kadınları, kızları mutlak bir özgürlüğe sahipti (eş seçme dâhil). Dış*

⁴⁷ Muhammed Hammadi, *Bâtınilerin ve Karmatilerin İç Yüzü*, çev. İsmail Hatip Erzen, Ankara 1948, 5.

⁴⁸ Duri, 37.

⁴⁹ Enver Uysal, *İhvan-ı Safa Felsefesinde Tanrı ve Âlem*, İstanbul 1998, 24-26.

⁵⁰ Duri, 37.

⁵¹ Nizamülmülk, 312.

⁵² Bernard Lewis, *The Origins of Ismâ‘ilism*, Cambridge, 1940, 96.

örtüleri (çarşaf) olmadan serbest dolaşırlardı. Erkeklerle eşit konumdaydılar.”⁵³ Ancak bu serbestiyeti fuhuş olarak algılayan Sünni algı maalesef bu karalamaları yapabilmıştır.

Esasen Karmatileri değişik ithamlarla suçlayanların kendi yaptıklarını perdelemek için rakibini işaret ettiğini rahatlıkla görebiliriz. Abbasi Halifesi Karmati liderine yazdığı mektupta; “onu; kendisine itaati bıraktığı, küfrünü ilan ettiği, namaz ve zekâtı terk ettiği, dini alaya aldığı ve hür kimseleri esir aldığı için kınıyor, itaat etmezse savaşla tehdit ediyordu.” Karmatilerden gelen cevap çok ilginçtir; *“Biz itaatten çıkmadık. Ancak bizim gizlice yürüttüğümüz bir davetimiz vardı. Gizli davet yürütmemiz insanların bizimle ilgili iftiralarda bulunmalarına sebebiyet verdi ve bizi büyük günah işlemekle itham ettiler; bize sövmeye ve saldırmaya başladılar. Bizi yurtlarımızdan sürdüler, bize eziyet ettiler ve mallarımızı aldılar. Onlardan canımıza eman vermelerini istedik, kabul etmediler. Beldenin yöneticisi bizi öldürmek istediği için kaçmak zorunda kaldık. Hanımlarımızı gasbedip kendi sulplerine geçirdiler, evlerimizi yağmaladılar. İnsanlar Halifeye giderek bizim aleyhimize kötü şeyler söylediler. Halife onlara inanarak üzerimize ordu gönderdiği için kendimizi savunduk. Bizim namaz ve diğer ibadetleri terk ettiğimiz iddiasına gelince bir iddia ancak delille geçerlidir. Sultan bizim Allah’ı inkar ettiğimizi öne sürerse bizden o Allah’a itaat etmemizi nasıl ister?”*⁵⁴ Bu mektup kimin neler yaptığını ve din istismarı yaparak rakibini nasıl suçladığını gösteren ibretlik bir delildir. Karmatileri kadın ortaklığıyla suçlayan halifelüğün *“Hanımlarımızı gasbedip kendi sulplerine geçirdiler”* ifadesinde geçtiği gibi kendi yaptıkları ortadadır.

Abbasi tarihçileri gerek hac yollarında gerekse de Kabe baskını sırasında Karmatilerin katliamcı olduğunu abartarak ve ölü sayılarını çoğaltarak anlatırlar. Karmatilerin Şam kolunda bu tür olaylar olsa da tarihçiler, başka bir bölgede olan olayı diğer bölgelerde olmuş gibi abartarak anlatabilmişlerdir.⁵⁵ Oysa Ebu Tahir esir ettiği hacıları Bağdat’a göndermiştir. Ancak bu jestine karşılık bulamamıştır.⁵⁶ 934 yılında da Abbasi halifesi ile anlaşarak hacıların güvenle geçişini üstlenmiştir.⁵⁷ Abbasilerse savaş hukukunu hiçbir şekilde tanımayarak ele geçirilen binlerce Karmatinin katledilmesi sırasında uyulmasını istedikleri metotları şöyle sıralayabılmışlardır; *“yapılacak infazların halka ve özellikle de taraftarlarına gözdağı verilmesi için şehirlerde büyük platformlar kurularak yapılması, Karmatilerin daha çok acı çekmeleri için önce kızgın demirle dağlanması, daha sonra çaprazlama bacakları ve kollarının kesilmesini ve acı çektirilerek öldürülmesi.”*⁵⁸

⁵³ M.J. De Goeje, *Mémoire sur les Carmathes du Bahraïn et les Fatimi*. F.Bulut 159 daki dipnottan alıntılanmış.

⁵⁴ İbnü'l-Esir, VIII, 74.

⁵⁵ Taberî, V, 602.

⁵⁶ Hakkı Dursun Yıldız, *“Abbasiler”, DİA*.

⁵⁷ İbnü'l-Esir, VIII, 245.

⁵⁸ Louis Massignon, *Hallac-ı Mansur'un Çilesi İslam'ın Mistik Şehidi*, çev. İsmet Birkan, Ankara 2006, I, 369.

